

Sankt Olofs kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Åsa Eriksson Green 2018-06-21

Omslagsbild: Flygbild över St Olofs kyrka kyrkogård, Lunds stift år 2015.

Sankt Olofs kyrka

Simrishamns pastorat, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads, Färs och Österlens kontrakt, Lunds stift, Sankt Olofs socken, Simrishamn Sankt Olofs kyrka 1:1, Simrishamns kommun, Skåne län och landskap.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Sankt Olof ligger i ett mjukt kuperat landskap med både skog och utbredda odlingsmarker. Bebyggelsen i byn har framförallt växt fram norr och öster om kyrkan. I närområdet finns en mängd fornlämningar som visar att området varit bebott i förhistorisk tid, bl.a. finns stora områden med fossil åkermark. Kyrkan och den nordöstra delen av kyrkogården ligger inom fornlämningsområdet för den gamla bytomten enligt 1699 och 1883 års kartor. Enligt uppgift ska dagens kyrka ha ersatt en äldre kyrkobyggnad som legat i närheten. Under medeltiden var kyrkan patronatskyrka till Bollerup. Socknen, som före 1500-talet kallades Lunkende, ändrade sitt namn till S:t Olof under 1500-talet då helgonkulten kring S:t Olof ledde stora mängder pilgrimer till byn och dess mytomspunna S:t Olofs källa. Efter reformationen ansågs helgonkulten vidskeplig och den lutherska kyrkan

gjorde sitt bästa för att den skulle upphöra. I 1571 års kyrkoordning förespråkades rivning av sidoaltarna för att motverka att de missbrukades. Intresset för källorna, vallfärderna och helgondyrkan levde dock kvar till slutet på 1800-talet. Det är rimligt att anta att det ihållande folkliga intresset bidragit till att kyrkan än idag till stor del karaktäriseras av dess medeltida altare, altaruppsatser och träskulpturer. Under 1800-talet utvecklades S:t Olof till en centralort i landskapet med poststation och sockenbibliotek. Järnvägens ankomst 1901 kom att lägga grunden för en ny centrubildning i området kring järnvägsstationen ett par km väster om kyrkan.

Kyrkobyggnad

Kyrkan började byggas under 1100-tal eller tidigt 1200-tal, och bestod då av långhus med nord- och sydportal samt ett kor med rakt avslut. När kyrkan under 1300- och 1400-talen utvecklades till ett populärt vallfartsmål inom S:t Olofskulten kunde en utbyggnad av kyrkan finansieras genom pilgrimsgåvorna. Ett tvåskeppigt långhus i tre travéer, övervalvt med stjärnvalv, tillbyggdes i västlig riktning. Det ursprungliga långhuset valvslogs också och kom att fungera som kor. De ursprungliga syd- och nordportalerna sattes igen. Det nya långhuset försågs med port i norr, söder och väster. Sydporten är än idag intakt med en medeltida, järnskodd trädörr som möjligtvis kan vara den ursprungliga. Två högt sittande fönsteröppningar i västväggen kan också vara ursprungliga. En ny triumfbåge murades mellan det romanska och det nya, gotiska, långhuset. Den äldre triumfbågen murades igen, men det är inte fastställt vid vilken tidpunkt. Utrymmet fungerade under några århundraden som gravkammare men gjordes under 1800-talet om till sakristia och sammankopplades återigen med kyrkorummet genom en nyupptagen dörr. Valv och väggar i kyrkan försågs med kalkmålningar som har daterats till tidigt 1400-tal. Kyrkan ska före reformationen ha haft nio altare, av vilka fyra stycken återstår idag; Högaltaret, Treenighetsaltaret, Sankta Annas altare och Jungfru Marias altare. Sannolikt tillkom vapenhus till syd- respektive nordportalen under 1400-talet. Det norra vapenhuset revs före 1819. Det södra vapenhuset tillbyggdes tidigt på höjden med en klockstapel av trä, som under 1870-talet revs till fördel för en murad konstruktion. Denna tillbyggnad var del av en karaktärsomdanande renovering under ledning av arkitekt Helgo Zettervall. Långhusets och korets östra gavelmurar, vars medeltida tinnar tagits bort i samband med en renovering år 1814, försågs åter med tinnar. Vid renoveringen murades de flesta fönsteröppningar om och förstörades enligt tidens ideal. Kyrkans tak var så sent som på 1800-talet täckt med blyplåt. Plåten såldes till förmån för bygget av en ny skola och kyrkan täcktes istället med papp på trekantslister

samt träspån. Under 1920-talet ersattes pappen med svartplåt. Senare har pappen ersatts med taktäckning av tegel.

Kring 1950 genomfördes en större interiör renovering under ledning av den dåvarande domkyrkoarkitekten Eiler Graebe. De medeltida målningarna frilades, bänkkvarteren decimerades i både långhuset och koret genom att de främre bänkraderna, i koret två rader och i långhuset en rad, togs bort. I koret gick bänkkvarteren tidigare hela vägen fram till tribunbågen. Bänkar som stått framför S:ta Annas altare togs också bort. Hela bänkinredningen byggdes om för att öka sittkomforten och bänkryggarna fick enhetlig höjd. I samband med att centralvärme med bänkvärmare installerades, lyftes golvet på flera platser i kyrkan och återlades på nya bjälklag. De befintliga kvadratiska golvplattorna av tegel återanvändes. Det nya värmesystemet gjorde att kaminen i långhusets mitt blev överflödig och togs bort. En ny altarring tillverkades efter ritning av Graebe och predikstolens trappa ändrades. I samband med dräneringsarbeten kring kyrkan upptäcktes resterna av en äldre trappa vid ingången i väster. Trappan låg ca 50 cm under dagens trappa, med stättsteg av kalksten lagda i en blandning av mindre sten och bruk. Trappan var som bredast 6 meter.

Senare under 1950-talet restaurerades altarskåpet på högaltaret. Detta hade sedan mitten av 1800-talet varit bemålat med vit oljefärg vilken vid detta tillfälle togs bort, skulptureernas bemålning var efter detta i stort sett trärena.

1970 revs orgelläktaren från 1893/94 och orgeln ersattes av en mekanisk dito som placerades i kyrkans nordvästra hörn. En ny orgelfront ritades av arkitekt Torsten Leon-Nilson, som var den som ledde hela renoveringsprojektet. Kyrkans samtliga ytterportar nytillverkades i ek, enligt uppgift efter samma modell som de befintliga dörrarna. På 1990-talet byttes bänkradiatorerna från 1950-talet mot nya bänkvärmare och innerfönster med järnbågar installerades. Under tidigt 2000-tal ersattes det gamla värmesystemet med ett vattenburet system vilket medförde att delar av trägolven i bänkkvarteren byttes och isolering under bänkarna tillkom.

Exteriör

Kyrkans traditionella, långsträckta och åt väster upptrappade byggnadskropp är orienterad i öst-västlig riktning men bryts upp av det dominerande vapenhuset och klocktornet vid den södra fasaden. Murverket är av genomgående av gråsten. Trapphuset i långhusets sydvästra hörn är av tegel liksom en del av väggytorna intill detta. De spritputsade och vitkalkade fasaderna avslutas i gavelpartierna av tinnar, täckta med rött tegel liksom takfallen. Även långhusets stödmurar i hörnen är tinnade och täckta med samma sorts röda tegel. Spritputsen är inte enhet-

S:t Olofs kyrka från sydväst. Vapenhuset i söder byggdes om på 1800-talet då det fick sin murade andra våning där klockbocken rymts.

lig, men har över hela kyrkan en mjuk och organisk struktur som följer murverket på ett ålderdomligt vis. Kyrkan har ingen synlig sockel, varken murad eller målad. Ett tegelmurat listverk i flera språng avslutar fasadlivet mot den utskjutande takfoten. På långhuset, vapenhusets östra fasad och sakristian är listverket organiskt och följer tydligt teglets form, medan det till exempel på stödmurarana är slätputsat med nästintill perfekta räta vinklar. Dagens kor har listverk med ett synligt språng. Möjligtvis täcks en del av den brädklädda takfoten. Fönster och dörrar har slätputsade omfattningar i flera språng. Stödmurarnas nedre murverk är kraftigt och utkragande. Stödmuren i det sydvästra hörnet rymmer en trappa som leder upp till vinden. I fasaden till stödmuren finns både bevarade bomhål och små ljusöppningar för att ge dagsljus i trappan.

I klocktornets södra gavelsida finns kyrkans huvudentré. Omfattningen är murad med fyra spetsbågiga språng och kröns av ett utkragande spetsbågigt listverk. En trappa av granit leder upp till dubbla portar med liggande, brunmålad träpanel och svarta, smidda bandgångjärn. På var sida om porten är enkla, smidda järnräcken i plattjärn. I gavelpartiet ovan dominerar en ljudöppning med två luckor av träpanel målad i ockragul kulör. Snickeridetaljerna är ett formeko av kyrkans övriga fönsterindelning från samma tid. Omfattningen är spetsbågig med två språng och utgör det centrala motivet i gaveln som även i övrigt är dekorerad med blinderingar. Gaveln kröns av en takryttare med ringkors, allt klätt i koppar-

Kyrkan från öster. Kyrkan har byggts ut i västlig riktning. Det ursprungliga, rakt avslutade koret fungerade under flera hundra år som gravkammare tills det under 1800-talet gjordes om till sakristia.

plåt. På klocktornets västra respektive östra gavlar är frontespiser med tinnade, tegelklädda rösten. I varje frontespis finns en rund ljudöppning med slätputsad omfattning och lucka av liggande, ockragul träpanel. Klocktornets utformning vittnar om medeltidsintresset som präglade dess tillkomsttid under 1800-talets senare del.

Kyrkobyggnadens västra fasad har en centralt placerad entré med en spetsformad, tresprångig, murad och putsad portal. Dubbla träportar klädda med liggande, brunmålade träpanel nås via en granit trappa med tre steg. Två fönster, svagt spetsbågiga, är symmetriskt placerade ovan dörren. De har murade mittposter och tresprångiga, putsade och vitmålade omfattningar. Fönstren är småspröjsade järnfönster. Solbänkarna är av kalksten. Gavelkrönet är dekorerat med blindingar i olika utföranden.

I sakristians södra fasad finns en smal trädörr med brunmålade, liggande panel och utanpåliggande smidda bandgångjärn. Dörren ryms i en spetsbågig, slätputsad omfattning med två språng med ett överliggande, utkragande listverk i fasaden ovanför.

Samtliga fönster, utom de i västgaveln, murades om under sent 1800-tal. Fönsterbågarna gjordes spetsiga med murade och slätputsade masverk vilket delar in fönstren i två parallella, spetsbågiga lufter med en cirkelformad luft centralt ovan-

Långhuset sett från det nordvästra hörnet av kyrkorummet. De medeltida målningarna var länge övermålade och togs fram under 1900-talet.

för. På var sida om cirkeln bildas mindre, triangulära lufter. Fönstren har järnbågar med snedställda spröjs och gjutna solbänkar med brant lutning.

Kyrkans sadeltak är täckt med rött, enkupigt lertegel.

Interiör

Genom vapenhuset vid södra entrén når man kyrkorummet. Vapenhuset är långsmalt med slätputsade, vitkalkade väggar vilka i väster bryts upp av ett stort, spetsbågigt fönster. I söder är entrén med dubbla, släta och gråmålade dörrar, inrymd i en murnisch. Utrymmet är sedan 1870-talet valvslaget med ett stjärnvalv och har kraftiga konsoler med gördelbågar i söder och norr. Golvet är lagt med huvudsakligen blankslitna, långsmala, men inte likstora, svarta och mörkgrå kalkstensplattor. I den östra väggen finns en enkel, smal trädörr av stående träpanel vilken leder till en murad trappa, som i sin tur leder till klockvåningen ovan vapenhuset. I en spetsbågig nisch med två språng, i vapenhusets norra vägg, ryms dörren till kyrkorummet med dubbla dörrblad och tympanon. Dörrpartiet är målat i grå kulör, dörrbladen har fyllningar nedtill och är upptill spröjsade och gladsade med råglas. Tympanonpartiet är dekorerat med medeltidsinspirerat snickeri i form av rosettfönster, förstärkt av ett enkelt polykromt måleri. Innanför det spetsbågiga valvet i vapenhuset finns i övergången till långhuset istället ett stick-

bågeformat tegelvalv, både bredare och högre än det förstnämnda. En mycket kraftig, järnskodd träport med sannolikt samtida lås hör till muröppningen. Det är möjligt att denna port är samtida med långhuset.

Långhuset har två parallella skepp med vardera tre travéer övervälvda med stjärnvalv. I öster tar koret, med två travéer och den bakomliggande sakristian, med en travé, vid. Den västra av de två mittpelarna i långhuset är en kolonn med kantig bas. Kapitålet har form av ett putsband med profilerad över- och underkant. Den östra mittpelaren är åttkantig med ett smalt och enkelt profilerat kapital. På pelarens västra sida är kyrkans treenighetsaltare beläget. Båda pelarna är fulla med inskriptioner i form av symboler, runskrift och bomärken. Långhusets stjärnvalv har små, dekorativt målade vederlag i yttermurarna, i koret vilar valven på hörnpi-lastrar. Samtliga valv i långhus och kor är bemålade. Valvribborna är genomgående dekorerade med kvaderimitation medan valvkapporna främst är dekorerade med snirklande blomstermotiv. Valvmitten markeras oftast av en blomma. Valvribbornas förgreningar dekorerar av olika motiv, exempelvis det mittersta valvet i norra skeppet där olika ansikten blickar ner på besökaren. Triumfbågen mellan långhus och kor är svagt spetsbågig med mycket små, tegelmurade vederlag. I var och en av valvpelarna är små nischer i murverket. I den norra finns en bit av en bjälke inmurad som möjligtvis skulle kunna vara en del av en tidigare trabesbjälke. Inget spår finns på motsvarande sida av triumfbågen. Vid triumfbågens norra valvpelare har dopfunten sin plats, vid den södra valvpelaren är predikstolen placerad.

Långhusets norra, södra, och större delen av den västra väggen, liksom korets väggar, är slätputsade och vitkalkade. På långhusets norra vägg liksom på norra och södra väggarna i koret finns frilagda tegelstenar som sannolikt markerar ursprungliga syd- och nordportaler. Den östra gavelväggen har frilagda medeltida målningar: på norra sidan om triumfbågen är bland annat en målning av Maria med Jesusbarnet i knät. Söder om triumfbågen är en dominerande målning som tolkats som S:t Olof på tronen. En bård delar väggytan i två horisontella fält. De väggfält som saknar föreställande måleri är rikligt dekorerade med schablonmåleri. På långhusets västra vägg finns partiellt frilagda målningar, framförallt bakom orgeln. Målningarna har tolkats som bland annat föreställande Moses och Aron och Maria med Jesusbarnet. I väster finns en port i ett stickbågigt valv. Dagens port med dubbla dörrblad är sentida, men i valvsmynnen finns upphängningsanordning för en äldre port och spår efter en låsbom.

Golven är huvudsakligen lagda med kvadratiske röda tegelplattor, och partier av gravhällar. I bänkkvarteren är fernissade brädgolv.

Den kraftiga och järnskodda träporten i långhusets sydport är sannolikt ursprunglig. Till höger S:t Annas altare med skulpturframställning med motivet Maria-självtredje. S:t Anna var de havande kvinnornas skyddshelgon.

Huvuddelen av kyrkans fönster har murade masverk och gjutjärnsbågar målade i svart, med separata innerfönster. Masverket bildar två parallella, spetsbågiga lufter ovan vilka är en rund luft – dessa fönster är spröjsade klarglasfönster. I den övre delen av masverket finns också två mindre, triangulära fönster med färgat glas. I putsen ovan fönstren finns ristningar som visar de äldre fönstrens utbredning.

Öster om koret ligger sakristian vilken nås genom en smal, stickbågeformad dörröppning bakom altaret. Tröskelstenen utgörs av en äldre, blanksliten kalkstensskiva. Sakristian är ett rektangulärt rum övervalvt med kryssvalv. Valvfangen vilar på hörnpelare som vederlag. I den nordvästra valvpelaren finns en hålighet, av samma storlek som en tegelsten, som sträcker sig mot koret. Golvet är lagt med likadana röda, kvadratiska tegelplattor som finns i kor och långhus. Väggar och valv är slätputsade och vitmålade. Den östra väggen upptas till större delen av ett fönster i samma utförande som majoriteten av kyrkans övriga fönster. I den södra väggen finns en rektangulär nisch i murverket, bredvid vilken prästingången ryms i en smal, spetsbågig muröppning. Dörren är en slät, sentida gråmålad trädörr.

Det finns två uppgångar till kyrkans vind. Den så kallade ”*munkagången*” är belägen i långhusets sydvästra hörn, där en enkel muröppning med stickbågeformat valv leder till en tegelmurad spiraltrappa som i sin tur leder upp till långhusvinden. En rustik bräddörr av stående grova plankor, sammanfogade med horisontella nallar täcker muröppningen. Dörren har smidda bandgångjärn. Ovan muröppningen på långhusets västra vägg är två omålade tegelstenar som bildar formen av ett grekiskt kors. Den lodräta stenens övre del saknas. Trappan är inrymd i stödmuren vid långhusets sydvästra hörn och murad av tegel. Vid uppgången till vinden förefaller murverket vara uppbrutet och oregelbundet. Där långhusets murverk kan inspekteras är det murat med natursten med inslag av tegel, åtminstone i de övre skiften. Den andra uppgången till vinden leder från vapenhuset, via en trappa av huggen gråsten, till klockvåningen. Klockvåningen och långhusvinden utgör tillsammans ett öppet vindsutrymme. Klockbocken är tillverkad av både furu- och ekbjälkar och sentida tillägg av furuplankor. Ringningen är automatiserad men väster om klockorna finns den äldre manuella ringningsanordningen bevarad. Från klocktornet är långhusets äldre taktäckning av papp synlig.

Framförallt över långhuset förvaras en mängd äldre inventarier, till exempel delar av bänkinredningar, pelare till orgelläktaren, altartavlans vimperg, från kyrkorummet förvarade. Valven är isolerade med gullfiber på ovansidan. En stickbågeformad öppning i västra muren och ett mindre ljusinsläpp i öster bidrar med dagsljusbelysning. Taklaget över långhuset utgörs av både furu- och ekbjälkar. I synnerhet ekbjälkarna har äldre urtag som visar att de återanvänts. Bindbjälkar från kyrkorummets långväggar möts i mitten av vinden, hanbjälkar på varje takstol, krysslagda sparrar ovan hanbjälkarna. Stickbjälkar och stödben på dubbla remstycken på murkrönet, sparrar upp inock. Mellan hanbjälke och en tvärgående bjälke mellan skeppen förstyrkas genom ett system av hängstolpar. Ungefär varannan takstol har övre hanband. Via en smal landgång med räcke når man muröppningar till vinden över koret och sakristian. Både korets och sakristians taklag är medeltida och av ek.

Över korvinden kan man se ett ojämnt murverk av natursten i västra väggen och tegelmurade stickbågar som hör till långhusvalvens konstruktion. Södra och norra väggen är putsade ovan valven. Mellan vindsutrymmena finns en tegelmurad, sekundär öppning. Sakristians undertak är ett spåntak på gles, modern läkt.

Inredning och inventarier

Altare

Samtliga altare är till formen blockaltare, murade av tegel och utan altarskiva. Alla har medeltida altarskåp av trä.

Huvudaltaret i koret har ett tegelmurat och vitmålat medeltida altarbord. På altarets baksida finns en förvaringsnisch med språng som delvis är igenmurad.

Treeningsaltaret är murat i tegel vid västra sidan av långhusets östra mittpelare. Altarbordet är senare tillbyggt med en sten åt väster, sannolikt för att kunna rymma träskulpturen av Nådastolen som står där idag. Altaret, ett blockaltare, är vitkalkat. Altarskåpet är daterat till 1400-talet. Nådastolen var ett för tiden typiskt motiv där kristendomens Gud Fader avbildades med den korsfäste Kristus och den helige ande i form av en duva. Baldakinen kan vara senare tillkommen. Bemålningen tillkom 1855.

S:a Annas altare är ett tegelmurat blockaltare beläget i långhusets södra del, direkt väster om huvudentrén. Altaret är vitmålat och har en rektangulär nisch i fronten.

Till vänster ses Mariaaltaret som är beläget i kyrkorummets nordöstra hörn. Altarskåpet i trä härrör sannolikt från 1400-talet. Till höger ses predikstolen, tillverkad under 1600-talet.

Altarskiva saknas, däremot finns en fördjupning i altarets överdel, framför altarskåpet. S:ta Annas altare har även kallats mataltaret, vilket hör samman med traditionen att offra mat. Detta skedde bl.a. när kvinnor efter förlossning skulle återtas i församlingens gemenskap, så kallad kyrktagning. Altarskåpet är en gotisk skulpturframställning av Anna-självtredje (Anna, Jungfru Maria, Jesusbarnet). Motivet uppstod under den gotiska perioden då intresset för Annas betydelse som Marias mor var stort. Anna var de havande kvinnornas skyddshelgon. Det har rester av ursprunglig polykromi men befintlig bemålning är sekundär.

Jungfru Marias Altare återfinns i långhusets nordöstra hörn. Det är ett murat och vitkalkat blockaltare av tegel, utan altarskiva, med en skålformad fördjupning på ovensidan. Altarskåpet med motiv av Jungfru Maria och Jesusbarnet är sannolikt ett nordiskt arbete från sent 1400-tal. Skåpet har fragmentarisk ursprunglig bemålning men är huvudsakligen bemålat med limfärg år 1855. Flygeldörrarna har nischer med skulpturer av kvinnliga helgon.

Altaruppsats

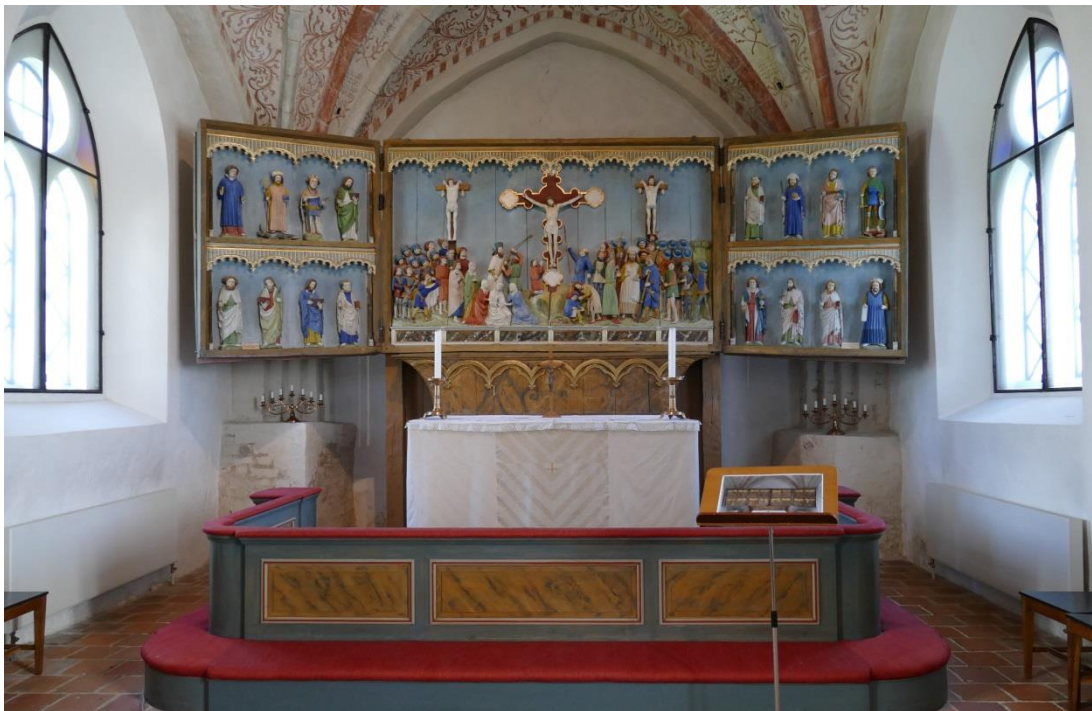
På huvudaltaret i koret står ett altarskåp i trä från 1400-talets mitt. Liksom de flesta av 1400-talets altarskåp är även detta tillverkat i nordtyskland, sannolikt av den så kallade Lübeckerskolan. Uppsatsen har formen av en triptyk, ett mittenmotiv med flygeldörrar på ömse sidor, vilandes på en predella. Corpus, mittenmotivet, avbildar jesu korsfästelse. Den polykroma bemålningen är sekundär och tillkom 1855. Sidodörrarna är dubbla och avbildar sexton helgon med tillhörande attribut. När de inre altardörrarna stängs under fastan, visas historien om Jesu lidande och död (passionshistorien) i sexton skulpturframställningar i två rader. Sedan 1959 är passionsbilderna i princip trärena då en under 1800-talet tillkommen vit övermålning togs bort.

Altarring

Altarringen är tillverkad 1949-50 efter ritningar av arkitekt Eiler Graebe. Altarringen har ramverk i trä, målat i täckande grå kulör, med liggande, marmorerade fyllningar, stoppade överliggare och knäfall, båda klädda med rött tyg.

Predikstol

Predikstolen är sannolikt tillverkad kring år 1620. År 1802 ska den ha flyttats från långhusets sydöstra hörn till triumfbågens södra sida, där den också fick en vinklad trappa som löper längs med korväggen för att sedan tvärt vinkla sig åt norr. Dörren till trappan är på insidan bemålad med uppgifter om kyrkans renoveringar år 1805 respektive 1913. Räcket ändrades på 1950-talet. Predikstolen är tillverkad av trä och har en sexsidig korg. Var sida av korgen rymmer ett bildfält

I den del som ursprungligen var kyrkans långhus, ryms idag koret. Här är centralaltaret med altarskåp i trä från 1400-talets mitt. Skåpet är en så kallad triptyk med ett mittenmotiv och öppnings- och stängbara sidodörrar så att hela uppsatsen kan ändra motiv i takt med kyrkoåret. Altarringen är ett 1900-talsarbete.

där evangelisterna och Jesus är avbildade. Bildfälten skiljs åt av snidade hermer, placerade i hörnen. Ovan predikstolen finns en tillhörande baldakin med duva i trä hängandes i taket. På predikstolens övre kant är en träskulptur av en putto hållandes en lie och ett timglas. Predikstolen med baldakin och trappa är målad i grå och beige-bruna kulörer med inslag av förgyllning.

Dopfunt

Medeltida dopfunt av sandsten med delvis bevarad fot är placerad väster om triumfbågens norra valvpelare. Dopfunten är kompletterad med en nyare fot av betsad furu. Funten är tillverkad under 1200-talet av en regional verkstad och bär spår av sekundär bemålning. Cuppan är cylindrisk och har uttömningshål.

Bänkinredning

Kyrkans slutna bänkinredning är mycket välbevarad. Årtalet 1637 återfinns på långhusets bänkar och årtalet 1684 på korets bänkinredning. I långhuset finns tre rader med bänkkvarter, i koret två stycken. Bänkarna har decimerats något under 1900-talet och byggts om för bättre sittkomfort. De främre bänkarna i långhuset är så kallade herrskapsbänkar med högre bänkgavlar och mer påkostat utförande. Bänkfronter, dörrar, ryggpartier är alla konstruerade med trästomme med fyllningar. Smidda gångjärn och smäckra, smidda skjutlås håller dörrarna på plats.

Bänkarna är invändigt täckmålade i en grå kulör. Utvändigt är huvudkulören blå med röda och grå detaljer. I koret är dörrarnas fyllningar marmorerade med rött och blått på grön bakgrund. I långhuset är bänksidorna och dörrarna mer elegant utformade. Marmoreringarna är fortfarande provinsiella och lite dovare i färgskalan, de omges av snidade pilastrar och rundade överstycken. Bänkarna har tidvis varit övermålade med ekådring men återfick sin ursprungliga bemålning på 1950-talet.

Orgel

Kyrkan har en mekanisk orgel tillverkad av A Mårtenssons orgelfabrik AB i Lund 1970. Den är sedan samma år placerad i långhusets nordvästra hörn. Orgeln ersatte en tolvstämmig orgel av orgelbyggare Carl Elfström i Ljungby införskaffad på 1890-talet. Både orgeln och orgellåktaren revs vid installationen av den nya mekaniska orgeln.

Klockor

Kyrkan har två klockor. Den stora är gjuten i Lund av Mag. Hermannus år 1444. På klockan står årtalet 1344, vilket har bedömts vara felaktigt. Den lilla klockan gjöts i Kristianstad 1856 som en kopia av en Mariaklocka från 1500-talet.

Övrigt

I kyrkans kor, på tribunbågens norra stödpelare, sitter en helgonbild i trä föreställande S:t Olof. Skulpturen är tillverkad i ek av en sydskanandinavisk verkstad och har daterats till omkring 1500. Den polykroma bemålningen är sekundär men döljer sannolikt ursprungliga färgskikt. Skulpturen avbildar S:t Olof sittande på en karmstol, med krona på huvudet. I höger hand håller han en löstagbar silveryxa, en kopia av originalet. Sägner säger den som offrade och bad till S:t Olof och sedan lossade silveryxan och strök en sjuk kroppsdel med yxan skulle bli frisk eftersom yxan var laddad med goda och helande krafter.

Kyrkogård

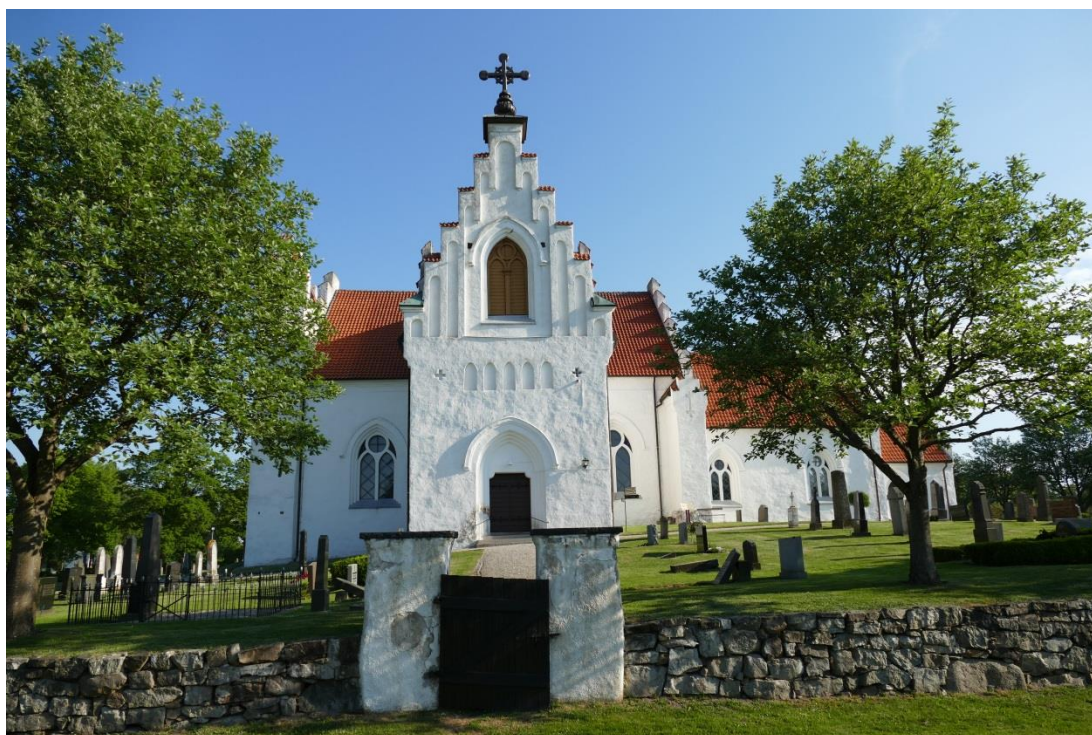
Kyrkan ligger på den nordöstra, och äldsta delen av kyrkogården. Området sluttar lätt bort från kyrkobyggnaden. Skillnaden i marknivå mellan den äldsta delen av kyrkogården och senare tillkomna utvidgningar är påtaglig. Den äldsta delen av kyrkogården omgärdas av en ålderdomlig naturstensmur som fungerar som stödmur. Dess södra gräns markeras av en trädrad av oxlar. Området i väster, utvidgat under 1910-talet, avgränsas i norr mot landsvägen av en låg mur av huggen sten och en klippt hagtornshäck. Området i söder, som utvidgades under 1950-talet, fick en tidstypisk plan med rätvinkliga gångar, rygghäckar och likartade

gravvårdar på rader bredvid varandra. Området avgränsas i öster och söder av en klippt avenbokshäck. På denna del av kyrkogården har en minneslund anlagts, liksom en plats med en stenlabyrint där man kan vandra mot ett kors. Stenlabyrinter är en del av pilgrimstraditionen. Längs kyrkogårdens västra gräns är en skalmur av huggen gråsten, fogad med cement, täckt av plattor av röd kalksten. Hela kyrkogården kringgärdas av en trädkrans av lönn, kastanj och oxlar. Gränsen mot 1950-talets utvidgning markeras av en trädrad av oxlar.

Den äldsta entrén till kyrkogården ligger i söder. Här är grova, murade och putsade grindpelare, med en enkel brädport för den smala passagen. Övriga entrépartier är senare tillkomna. I kyrkogårdens sydvästra hörn finns ett litet släpp mellan häcken och muren där stigen för pilgrimer går.

Byggnader på kyrkogården

Kring 1950 byggdes ett lågt vitputsat redskapsförråd med transformatorrum på den östra delen av kyrkogården. Detta sammanföll med att man installerade centralvärme i kyrkan vilket krävde ytterligare ekonomiutrymme. 1953 förlängdes byggnaden åt söder och ett bårum inreddes i källarplan. 1956 utökades byggnaden med toaletter och senare med personalrum och RWC. I kyrkogårdens nord-

Kyrkan och den idag äldsta, befintliga ingången till den äldsta delen av kyrkogården. De flesta av kyrkogårdens äldre strukturer är borta idag, med undantag från vissa mur- och grindpartier och ett fåtal grusgångar. Hela kyrkogården omges av en trädkrans med olika trädslag.

Utblick över kyrkogården från det nordvästra hörnet. Den västra delen av kyrkogården utvidgades under tidigt 1900-tal.

västra hörn finns ännu en låg putsad och vitmålad ekonomibygnad med sadeltak.

Karaktärisering

S:t Olofs kyrka lyser traditionellt vitkalkad och tinnad på en lummig, trädombäddad höjd i samhällets sydvästra utkant. Från att ha varit bygemenskapens mittpunkt har samhällsutvecklingen med modern service och kommunikationer gjort att när bebyggelsen växt i nordlig och östlig riktning, har kyrkan hamnat i byns periferi.

Trots sina traditionella yttre attribut skiljer sig S:t Olofs kyrka från de flesta andra landsortskyrkor genom sin 1300/1400-talsutbyggnad och det i söder placerade vapenhuset med påbyggt klocktorn. De i öst-västlig riktning placerade byggnadskropparna: sakristia, kor och långhus, ökar i volym åt väster där den medeltida västgavelns disposition med port och fönsteröppningar är välbevarad. Kyrkans närmaste motsvarighet till ett torn, vapenhuset med påbyggt klocktorn i söder, tillsammans med de ovanliga stödmurarna i långhusets hörn ger byggnadens volym ett ovanligt särdrag.

Det sena 1800-talets ändringar i fasaden vittnar tydligt om tidens vurm för gotikens formspråk. Detta tar sig framförallt uttryck i fönstrens nygotiska utformning med masverk och gjutjärnsbågar i kombination med det murade klocktornets gavel som dekorerats med tidstypiska blinderingar. I samband med denna renovering återskapades även kyrkans medeltida tinnar vilka ett femtiotal år tidigare avlägsnats.

Interiört bär kyrkan prägel av en kombination av för-reformert helgonkult och den reformerta kyrkliga liturgi som byggdes upp kring predikan. Den medeltida S:t Olof kulten, som var så intensiv att den fick byn att ändra namn, är en förutsättning till kyrkans utveckling. Genom pilgrimsgåvor möjliggjordes utbyggnaden av det tvåskeppiga långhuset. Hur det kommer sig att de medeltida altarna och altarbilderna bevarats i S:t Olofs kyrka, medan de på många andra håll har rivits och avyttrats, behöver ytterligare undersökas. Det är möjligt att traditionerna kring helgondyrkan var så starkt folkligt etablerade att de bidragit till detta. Under 1900-talet har sannolikt den kyrkliga ekumeniken och intresset för fornkyrkan och dess ritualer väckt intresset för pilgrimsvandringar igen. Idag sätter detta intresse samtida spår på kyrkogården i form av vandringsstigar och stenlabyrinten på kyrkogårdens södra del. Den starka medeltida prägel som kyrkorummet bär idag, beror till stor del på kalkmåleriet på väggar och valv, som åter kom i dagen vid 1900-talets mitt. Den ovanligt välbevarade bänkinredningen vittnar om nya liturgiska traditioner som etablerades efter reformationen.

Mindre iögonfallande är de bevarade och ålderdomliga taklagen över kor och sakristia och återvunna byggnadsdelar över långhuset.

Att tänka på

- Kyrkan har en välbevarad medeltida stomme som utgör viktigt byggnadshistoriskt material som ytterligare kan belysa kyrkans historia.
- Kyrkans taklag är ålderdomligt och har ett högt kulturhistoriskt värde. Dendrokronologisk datering och en närmare undersökning av kyrkans taklag skulle kunna bidra till värdefull information om kyrkans historia.
- Kyrkans många välbevarade medeltida altare och altarskåp är mycket ovanligt i landsortskyrkorna. De har både liturgiska och kulturhistoriska värden.
- Kyrkans inredning utgör en värdefull helhet och även små förändringar i inredningen påverkar helhetsintrycket, inte minst i bänkinredningen som är både ålderdomlig och välbevarad.

- Valvpelarna i långhuset har rikligt med inskriptioner från olika tider, vilka bidrar med historiskt perspektiv och även kan bidra till ökad kunskap om kyrkans historia.
- Traditionen med pilgrimsvandringar har präglat samhället, kyrkan, kyrkans inredning och kyrkogården och gör så än idag. Detta är ett viktigt immateriellt kulturarv som i S:t Olof tar sig fysiska uttryck bl.a. i mängden bevarade altare och helgonskulpturer i kyrkorummet, liksom den på kyrkogården anlagda labyrinten.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturminne, enligt *Kulturmiljölagen 4 kap.*

Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning S:t Olof 61:1. Fornlämningen avser utbredningen av S:t Olofs bytomt enligt kartor från 1699 och 1883 och skyddas enligt *2 kap. kulturmiljölagen*.

Sankt Olof är utpekad som en *särskilt värdefull kulturmiljö* i Länsstyrelsen Skånes Kulturmiljöprogram.

Källor

Underhållsplan för S:t Olofs kyrka, Ponnert arkitekter AB, 2009.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Skånska kyrkor, Skånes hembygdsförbunds årsbok 1997.

Skånes konsthistoria för medeltiden, C. G. Brunius, Lund 1850.

A Catalogue of wall-paintings in the churches of Medieval Denmark 1100-1600, Knud Banning (red) 1976.

Kyrkans föremål - beskrivande lexikon, Charlotta Hanner-Nordstrand m.fl., Svenska kyrkan och Göteborgs universitet, 2015.

Internet

Riksantikvarieämbetets söktjänst Fornsök. Webplats:
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Lantmäteriets söktjänst Historiska kartor. Webplats:
<https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor/search.html>

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2018-05-17

Fältinventering: Åsa Eriksson Green

Rapportsammanställning och foto: Åsa Eriksson Green

Granskning: Kerstin Börjesson

Färdigställd: 2018-06-21

